

ОЦІНКА СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СПОРТИВНИХ КОМАНД
РІЗНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Колосов Андрій, Войтенко Сергій

Державний науково-дослідний інститут фізичної культури і
спорту України

Аннотация

В статье оценена совместная деятельность спортивных команд разной квалификации и установлены различия ее качественных показателей. Осуществлено ранжирование среднестатистических данных и определен рейтинг спортивных команд разной квалификации. Зарегистрирована четкая последовательность роста данных показателей совместной деятельности, которые менялись с ростом спортивной квалификации. Это свидетельствует о повышении качества совместной деятельности за счет накопленного опыта межличностного взаимодействия, сложившейся сплоченности команды и эмпирически отработанным форматом совместности в групповом взаимодействии.

Ключевые слова: совместная деятельность, групповая эффективность, спортивные команды разной квалификации.

Annotation

Joint activity of different qualification sporting commands is estimated and the difference of its quality indexes is defined in the article. Rating of sporting commands of different qualification is defined according average statistical information. The clear sequence of growth of these joint activity indicators which changed with growth of sporting qualification is registered. It testifies to upgrading joint activity due to the accumulated experience of interpersonality co-operation, formed solidarity of command, and by the empiric made format of compatibility in group co-operation.

Keywords: joint activity, group efficiency, sporting commands with different qualification.

Постановка проблеми.

Вивчення якісних характеристик спільної діяльності спортивних команд традиційно в переліку найактуальніших проблем спортивної науки та практики. Ефективність спільної діяльності спортивної команди пов'язують з розвитком індивідуальних умінь конкретної спортивної спеціалізації, ступенем компетентності у питаннях регуляції персональної активності для досягнення спільної мети, якістю навичок групової (командної) взаємодії [10]. Проте реальне підвищення ефективності спільної діяльності відбувається не лінійним шляхом. Якість спільних дій спортивної команди часто відзначається унікальністю командної взаємодії, особливостями функціональних навантажень кожного з її учасників, інтелектуальними, емоційними та поведінковими ресурсами конкретного колективного суб'єкта.

Інтенсифікації, внутрішньо-групової взаємодії, яка неодмінно відбувається в процесі ускладнення групових завдань призводить до появи асиметричності індивідуальних внесків у спільні здобутки. З одного боку, спільна діяльність збагачує компетентність кожного спортсмена, удосконалює його здібності та навички. З іншого персоналізується простір його індивідуальної ефективності, детермінуються зусилля і наполегливість у складних ситуаціях.

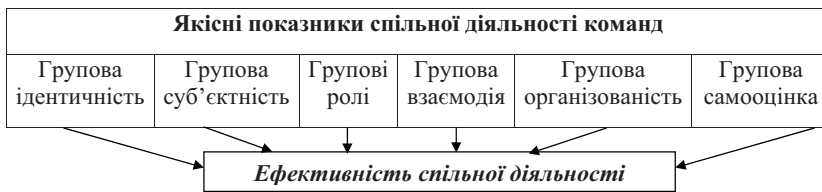

Рис. 1 Організаційна структура ефективності спільної діяльності спортивних команд

Висуваються певні вимоги, або колективні очікування, сумарна кількість яких складає потенційну функціональну спроможність команди, детермінуючи ефективність спільної діяльності. Відтак ефективність спільної діяльності ми розглядаємо як консолідований результат взаємодії складно-організованих взаємопов'язаних компонентів спільної діяльності з утворенням цілісної системи, унікальність організації якої детермінує низку функціональних параметрів групового суб'єкта та визначає якість спільної діяльності. Основними показниками, що обумовлюють якість спільних дій спортивної команди в нашому дослідженні є: групова ідентичність, групова суб'єктність, групові ролі, групова взаємодія, групова організованість та групова самооцінка (рис.1).

На основі теоретичного аналізу якісних характеристик спільної діяльності спортивних команд було розроблено теоретичну модель її ефективності та виокремлено структурні компоненти. Ми спробували простежити особливості розвитку ефективності спільної діяльності співставляючи між собою якісні її показники отримані в спортивних командах різної кваліфікації від Ір до МСМК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Місце спільної діяльності та факторів, що зумовлюють її ефективність в спорті, визначалась завдяки вивченню широкого кола феноменів, які глибоко вивчалися радянськими та вітчизняними науковцями, зо-

крема: Т.Т. Джамгаровим, Л.І. Уманським (1977), Ю. Ханіним, (1980), В.І. Румянцевою (1983), А.Л. Журавльовим (1988), В.М. Платоновим (1998, 2004), Г.Д. Бабушкіним (2001), Ю.А. Коломейцевим (2004), А.В. Радіоновим (2004), Г.В. Ложкіним (2005), Ж.Л. Козіною (2010) тощо та низкою зарубіжних авторів, серед яких: Р.Н. Сінгер (1980), Б. Кретті (1981), М. Белбін (1981), А. Каронн (1985), Р.С. Уейнберг і Д. Гоулд (1998), S. Jowett (2007), D. Feltz (1998, 2008) [3, 4, 5, 6, 8] та ін.

Водночас, не зважаючи на вагомі наукові досягнення в зазначеній проблематиці мало розробленими залишаються методичні аспекти діагностики, розвитку та контролю ефективності спільних змагальних (тренувальних) дій. Зокрема – оцінки рівня групової підготовленості, емоційно-мотиваційної спрямованості групи, спільної інтелектуальної, вольової активності спортивної команди. Недостатньо розкритим в літературі є арсенал психолого-педагогічних засобів впливу на розвиток зазначених характеристик спільної діяльності спортивних команд, систематизація яких окреслює науковий інтерес вибраної теми дослідження.

Аналіз теоретичних та експериментальних аспектів вивчення ефективності індивідуального та групового суб'єктів як наукової та прикладної категорії представлено в таких дослідженнях [1]. Описана експериментальна валідизація методики діагностики групової ефективності та визна-

чення її компонентного складу. Дослідження характеру спільної діяльності спортивних команд із різним типом взаємодії дало змогу спостерігати відмінність команд за якісними показниками спільної діяльності та встановити їх рейтинг за типами взаємодії [2].

Зв'язок з науковими програмами або практичними завданнями. Дослідження здійснено відповідно в межах наукової теми 2.14 «Організаційно-методичні основи педагогічного і психологічного забезпечення підготовки збірних команд України» Зведеного плану науково-дослідної роботи у галузі фізичної культури і спорту 2011-2015 рр. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України Державний реєстраційний № 0111U004107 та науковим проектом «Ресурсне забезпечення системи підготовки спортсменів в олімпійському спорті», затвердженим Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України №1193 від 25.10.2012р. Державний реєстраційний №0113U004034.

Мета дослідження – встановити відмінності якісних показників ефективності спільної діяльності в спортивних командах різної кваліфікації.

Результати дослідження та їх обговорення. Одним із завдань дослідження передбачалося оцінити спільну діяльність спортивних команд різної кваліфікації: першого розряду (І р), кандидатів у майстри спорту (КМС), майстрів спорту (МС) та майстрів спорту міжнародного класу (МСМК). Перевірка достовірності змін у спортивних командах різної кваліфікації здійснювалась з використанням Н-критерію Крускала-Уолліса, що дало можливість визначити статистичну достовірність відмінностей показників спільної діяльності. Результати порівняльного аналізу наведені в таблиці 1.

Статистичну достовірність

**Порівняльна характеристика якісних показників ефективності
спільної діяльності спортивних команд різної кваліфікації**

Показник		Рівень спортивної кваліфікації				Н	р
		Ір	КМС	МС	МСМК		
		$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$		
Групова самооцінка	Здібності групи вирішувати важкі ситуації	7,25±1,5	8,23±1,2	8,12±1,5	8,53±0,9	36,76	0,001
	Фізична підготовленість	7,59±1,5	8,23±1,1	8,53±1,2	8,24±1,2	25,31	0,001
	Технічна підготовленість	7,14±1,6	8,06±1,2	7,97±1,7	8,35±1,1	31,75	0,001
	Тактична підготовленість	7,20±1,7	8,19±1,3	8,24±1,3	8,71±1,3	41,45	0,001
	Ефективність командної взаємодії	7,54±1,6	8,29±1,3	8,32±1,6	9,19±1,3	35,09	0,001
	Середнє значення	7,35±1,2	8,20±1,0	8,24±1,1	8,60±0,8	49,44	0,001
Групова організованість	Спрацьованість	63,06±16,6	71,31±18,9	74,28±21,2	83,94±10,0	58,54	0,001
	Психологічна сумісність	61,39±19,4	69,01±19,7	73,17±22,1	77,12±18,8	30,24	0,001
	Успішність виконання поставлених спортивних завдань	63,96±17,1	67,86±22,7	75,55±18,3	72,47±20,6	29,61	0,001
	Середнє значення	62,80±15,7	69,39±20,44	74,33±16,2	77,84±12,6	41,05	0,001
Групова ідентичність	Самокатегоризація	11,09±2,8	11,69±3,3	11,69±3,3	12,47±3,1	7,364	0,06
	Валентність ідентифікації	6,49±4,3	5,12±3,8	5,12±3,8	4,59±3,9	22,61	0,001
	Емоційна прив'язаність	16,94±9,4	16,47±3,3	17,57±3,5	19,18±2,1	25,41	0,001
	Спільність групових цілей і цінностей	14,07±2,8	15,26±3,4	14,95±2,8	15,18±2,7	12,47	0,005
	Середнє значення	12,15±3,1	12,79±2,1	12,33±2,0	12,85±2,0	12,75	0,005
	Графічна шкала оцінки організаційної ідентичності	5,46±1,1	5,87±1,3	6,07±1,0	6,71±1,0	30,99	0,001
Групова взаємодія	Спрямованість активності	40,48±5,3	41,17±5,8	42,64±5,9	43,71±5,1	8,8	0,03
	Організованість команди	40,68±5,6	41,30±6,0	42,47±6,5	45,41±4,5	16,2	0,001
	Інтелектуальна комунікативність	40,46±5,4	41,83±6,1	41,36±5,9	44,24±6,0	9,27	0,025
	Психологічний клімат	40,11±5,1	41,79±5,8	42,81±5,1	46,47±4,6	34,88	0,001
	Оцінка ступеня розвитку	161,73±18,9	166,09±19,8	169,28±19,8	179,83±18,4	24,62	0,001
	Середнє значення	40,43±5,35	41,52±5,93	42,32±5,86	44,96±5,07	17,28	0,001
Групові ролі	Діючий	9,26±5,2	8,33±5,0	9,21±5,2	10,56±6,2	2,36	0,50
	Голова	8,43±5,2	8,07±6,0	6,62±3,7	7,00±5,0	4,46	0,22
	Порушник спокою	9,49±5,4	8,99±6,1	10,06±6,9	11,50±5,0	5,59	0,13
	Мислитель	6,98±4,9	6,97±5,5	6,68±4,5	7,31±5,1	0,19	0,98
	Дослідник ресурсів	8,36±5,3	7,31±5,6	8,00±5,9	5,81±2,9	4,84	0,18
	Оцінювач	6,52±5,0	6,86±5,3	6,65±4,5	7,88±6,9	0,26	0,97
	Колективіст	11,16±5,8	12,14±7,7	11,67±6,5	8,81±3,9	3,41	0,33
	Доводить до кінця	8,92±5,2	9,43±5,1	10,31±5,3	10,75±7,9	4,17	0,24
Середнє значення	8,64±0,5	8,51±1,0	8,65±0,5	8,74±0,2	2,65	0,45	
Групова суб'єктність	Потенційна суб'єктність	39,75± 6,8	39,82± 6,8	39,71± 5,3	39,71± 5,8	2,89	0,41
	Реальна суб'єктність	39,77± 7,7	39,71± 7,9	39,73± 5,6	39,60± 4,4	0,99	0,80
	Рефлексуюча суб'єктність	38,28± 7,4	38,35± 6,2	38,50± 6,4	38,54± 6,4	11,98	0,007
	Середнє значення	39,27± 5,6	39,29± 6,1	39,31± 4,8	39,28± 3,3	2,99	0,39

Примітки:

сірим кольором позначено показники, які є достовірно відмінними за Н-критерієм ($n=325$, $v=3$)

відмінностей характеристики показників групової самооцінки зафіксовано за усіма досліджуваними показниками, а саме “здібність групи вирішувати складні ситуації” виявлено нами особливість, яка вказує, що зростання параметрів відбувається до рівня КМС ($8,23 \pm 1,2$), потім дещо знижується у МС ($8,12 \pm 1,5$), та різке підвищення у команд МСМК ($8,53 \pm 0,9$). На нашу думку, зафіксована тенденція змін вказує на те, що КМС швидше і менше замислюючись реагують на складну ситуацію ніж МС, які компетентніше оцінюють дії своєї команди. Проте зростання показника у МСМК до найвищої позначки імовірно відтворює професійну злагодженість їх спільної дії команди. За показником “фізична підготовленість команди” відмічається зростання вказаних параметрів до рівня МС ($8,53 \pm 1,2$), а потім незначне їх зниження у МСМК ($8,24 \pm 1,2$). Вірогідно, у команд вищої кваліфікації самооцінка більшою мірою пов’язана з актуальним етапом спортивної підготовки. За показником “технічна підготовленість команди” динаміка змін має тенденцію до поступового зростання, фіксуємо лише незначне зниження даних у МС ($7,97 \pm 1,7$), а потім різке їх підвищення у МСМК до найвищої позначки ($8,35 \pm 1,1$), що імовірно, пов’язано з набуттям спортсменами їх досвіду і кваліфікації. За показниками “тактична підготовленість команди” та “ефективність командної взаємодії”, зафіксовано динаміку поступового зростання даних у всіх категоріях, їх рівень залежить від оволодіння спортсменами засобами тактики, спільних відпрацьованих тактичних схемах з нестандартними рішеннями і формами (індивідуальної, групової) що перетворює, перебудовує виконувани діяльність, яка перестає бути індивідуальною, а стає формою спільної діяльності. Динаміку змін виявлено за показником

“середнє значення”, найвищі дані ($8,60 \pm 0,8$) зафіксовано у МСМК.

За результатами аналізу динаміки змін групової організованості достовірну значущість встановлено за показником “спрацьованість”, найвище значення ($83,94 \pm 10,0$) зафіксовано у команд МСМК, що характеризується задоволенням щодо змісту діяльності спортсменів і відображає їх результат взаємодії, а також характеризується продуктивністю, емоційно-енергетичними витратами та задоволеністю собою, партнерами та змістом роботи, адже уміння взаємодіяти з членами команди призводить до максимально можливого успіху. Подібна динаміка спостерігається за показником “психологічна сумісність”. Найвище значення зафіксовано у МСМК ($77,12 \pm 18,8$), що свідчить про взаємне доповнення у взаємодії спортсменами один одного та суб’єктивне задоволення партнерськими діями. Спортсмени з ростом кваліфікації вміють максимально об’єднуватися в групи, узгоджувати свої погляди, переконання, дії, досягати взаєморозуміння та високих результатів у спільній діяльності.

Виявлено вірогідну відмінність за показником “успішність виконання поставлених спортивних завдань”. Відмічається, що зростання даних відбувалось до рівня МС ($75,55 \pm 18,3$) та подальше їх незначне зниження у МСМК ($72,47 \pm 20,6$). За показником “середнього значення” тенденція змін даних відбувалась поступово до команд МСМК, що засвідчило їх професійний рівень організованості спільної дії.

При аналізі змін показників групової ідентичності спортивних команд різної кваліфікації достовірну значущість було встановлено в показниках “валентність ідентифікації”. Привертає увагу факт протилежності в тенденції змін, за якими найнижчі значення ($4,59 \pm 3,9$) виявлено у МСМК. Напевно, спортсмени

команд найвищої кваліфікації можуть по-різному ставитися до самого факту приналежності до неї. Це ставлення багато в чому буде детермінуватися оцінкою індивідом самої команди, прийняттям ним соціальних ролей і групових норм, усвідомлення групової належності та формування соціальних установок. За показником “емоційна прив’язаність” найвищі дані ($19,18 \pm 2,1$) виявлено у МСМК, де спортсмени швидше формують емоційну прихильність до своєї команди та значущість групового членства для індивіда. Натомість найменші дані ($16,47 \pm 3,3$) зареєстровано у команд КМС. За показником “спільність групових цілей і цінностей”, який передбачає інтерналізацію спортсменом групових характеристик (насамперед, цілей і цінностей), залучення їх в свою власну систему цілей і цінностей, Я-концепцію, характерним є те, що тенденція зростання досліджуваних показників зафіксована спочатку до КМС ($15,26 \pm 3,4$), далі незначне зниження до рівня МС ($14,95 \pm 2,8$) та подальше зростання у команд МСМК ($15,18 \pm 2,7$). За показником “графічна шкала оцінки організаційної ідентичності” ступінь зв’язку спортсмена з командою визначено тенденцію зростання даних у командах відповідно з ростом їх кваліфікації і досягненням найвищого значення ($6,71 \pm 1,0$) у МСМК. Натомість найнижчі дані ($5,46 \pm 1,1$) у команд І р. За показником “самокатегоризація” заснованим на подібності сприйнятих характеристик і атрибутів спортсмена і команди свого членства в ній, статистичної відмінності у командах різної кваліфікації не виявлено, що вказує на відсутність суттєвих обставин, які обумовлювали б їх зміну.

При аналізі змін показників групової взаємодії спортивних команд різної кваліфікації достовірною значущістю встановлена за показником “організованість”, яка виявилась стійкою до зростання

Таблиця 2

Порівняльна характеристика показників групової ефективності спортивних команд різної кваліфікації

Показник	Рівень спортивної кваліфікації				Н	р
	I р	КМС	МС	МСМК		
	$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$		
Здібність	30,29±5,2	32,17±4,8	34,40±4,0	35,94±3,0	44,84	0,001
Єдність	29,25±5,2	31,50±6,2	32,38±5,7	33,71±4,8	24,44	0,001
Стійкість	29,32±4,6	31,19±4,5	33,19±4,8	34,12±5,4	32,87	0,001
Підготовленість	30,23±5,3	32,29±5,6	34,88±4,0	36,29±2,9	55,25	0,001
Зусилля	30,02±5,0	31,57±4,8	34,33±4,2	34,82±3,9	40,53	0,001
Середнє значення	29,82±4,2	31,74±3,8	33,83±3,8	34,98±2,8	48,53	0,001

Примітки: сірим кольором позначено показники, які є достовірно відмінними за Н-критерієм ($n=325$, $v=3$)

і отримала найвищого значення (45,41±4,5) у МСМК. Це свідчить про те, що члени команди становлять стійке єдине ціле та організовано взаємодіють для загальнокомандного успіху. Достовірність змін виявлено за показником “психологічний клімат”. Найвищі значення (46,47±4,6) зареєстровано у МСМК, натомість найнижчі – у команд I р (40,11±5,1). Це засвідчує про те, що спортсмени з підвищенням кваліфікації краще формують рівень емоційного задоволення, доброзичливість, симпатією та взаємні тяжіння один до одного, де успіхи чи невдачі команди в цілому яскраво пізнавати усіма її членами, їм імponує бути разом та брати участь у спільних діях. Аналогічна тенденція змін даних фіксується за показником “оцінка ступеня розвитку”, найвищі дані (179,83±18,4) зафіксовано у МСМК, а найнижчі (161,73±18,9) – у команд I р. Очевидно, у спортсменів з ростом кваліфікації відбуваються істотні зміни у виявленні зв’язків між інтегрованими властивостями психолого-педагогічної характеристики, які стосуються професійної оцінки розвитку спортсмена.

В результаті аналізу показників групових ролей значних розбіжностей і достовірностей даних у командах різної кваліфікації не виявлено. Концепція рольового репертуару визначає способи формування команд, що включають окремих особистостей з урахуванням їх індивідуальних особливостей і здібностей. Число корисних ролей обмежена, і успіх роботи команди залежить від поєднання ролей і від того, наскільки добре вони виконуються.

Аналіз динаміки показників групової суб’єктності виявив статистично достовірні зміни за показником “рефлексуюча суб’єктність”, де найвище значення (38,54± 6,4) зафіксовано у команд вищого розряду. Зниження даних показників відбувається поступово до I розряду ($N = 11,98$; $p < 0,007$; $v = 3$). З одного боку це можна пояснити тим, що з ростом кваліфікації спортсмени більш кваліфіковано здійснюють самооцінку власних потенціалів, співвідносять їх з груповими домаганнями, проводять самоаналіз своїх сильних і слабких сторін, а з іншого боку, – з набуттям майстерності виникає можливість

використовувати більш широкий набір ресурсів, здатність формулювати узгоджені думки і судження, в тому числі, єдині уявлення про свої власні якості й особливості. Спортсмени нижчої кваліфікації прагнуть до піднесення почуття “Ми” в команді та усвідомлення психологічної єдності. Водночас відсутні чітко виражені зміни за показниками “потенційна суб’єктність”, “реальна суб’єктність” та “середнього значення”.

При аналізі змін показників групової ефективності в командах різної кваліфікації (табл. 2) статистично достовірну значущість було встановлено в показниках “здібність”, найвищі дані виявлено у МСМК (35,94±3,0), які вказують на індивідуально-психологічні особливості спортсменів, що виражає готовність до оволодіння певними видами діяльності і до успішного його виконання. Характеристика показника “єдність” вказує на спільність думок, що увінчує процес вироблення групового рішення і є позитивним мотиваційним чинником як ефективної спортивної діяльності кожного спортсмена, так і групи загалом. Найвищі значення (33,71±4,8) зафіксовано у МСМК. За показником “стійкість” найвищі дані зафіксовано у МСМК (34,12±5,4), що підтверджує їх кваліфікованість до оцінки опору можливим невдачам у досягненні спільних результатів тренувальної та змагальної діяльності. Характерним є те, що подібна тенденція поступового зростання даних до команд МСМК спостерігається і за показником “підготовленість – оцінки внутрішньої психологічної налаштованості на конкретні змагання”, “зусилля – оцінки готовності демонструвати найкращі можливості” та “середнє значення”. Зафіксовані дані є інтегративною характеристикою якості спільної діяльності, що відображають загальне переконання команди в можливостях орга-

нізувати і виконати спільні дії, які необхідні для результату.

За результатами ранжування та встановленого рейтингу спортивних команд різної кваліфікації з якісними показниками ефективності спільної діяльності ми виявили чітку послідовність зростання даних. Зафіксовано найвищу суму рангів (22) у команд МСМК, натомість найменші показники за сумою (7) зареєстровано у І р. Проміжні (друге і третє) значення сум рангів відповідно отримали спортивні команди МС (18) та КМС (13). Також зафіксовано зростання даних за показниками групової ефективності найвищий ранг у МСМК (20), найнижчий (5) у І р. проміжні ранги у МС (15) і КМС (10).

Висновки. Встановлено відмінності якісних показників ефективності спільної діяльності в спортивних командах різної кваліфікації. За підсумками порівняльного аналізу якісних показників спільної діяльності здійснено ранжування середньостатистичних даних і встановлено рейтинг спортивних команд різної кваліфікації. Найвищу суму рангів зафіксовано у спортивних командах вищої кваліфікації, у яких краще розвинуті показники групової самооцінки, групової організованості, групової взаємодії, групової ідентичності та рольового репертуару. Найменші показники за сумою рангів зафіксовано у команд першого розряду. Проміжні (друге і третє) значення сум рангів відповідно отримали спортивні команди МС та КМС. Узагальнені дані свідчать про те, що з ростом спортивної майстерності відбувається закономірне посилення ступеня спільності у виконанні змагальних дій та зу-

силь для досягнення групового результату. Проте така динаміка спостерігається не за всіма досліджуваними показниками.

Водночас за показником групової ефективності також зафіксовано чітку послідовність зростання даних з ростом спортивної кваліфікації. Узагальнені дані свідчать про те, що, з ростом спортивної майстерності відбувається посилення ступеня спільності у виконанні змагальних дій та зусиль для досягнення групового результату.

Перспективи подальших досліджень передбачають визначення взаємозв'язків якісних показників спільної діяльності з показниками групової ефективності спортивної команди.

Література

1. Войтенко С.М. Групповая эффективность спортивной команды: содержательный анализ / С.М. Войтенко // Сб. материалов IX Междунар. науч.-прак. конф. психологов спорта и физ. культуры «Рудиковские чтения». – М., 2013. – С. 44 – 46.
2. Войтенко С.М. Порівняльний аналіз якісних показників ефективності спільної діяльності в спортивних командах з різним типом взаємодії / С.М. Войтенко // Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук. праць. – Вип. 19. – Т. 2. – Вінниця, 2015. – С. 51 – 60.
3. Белбин Р. М. Роли в команде и самооценка предпочитаемых вами ролей / Р.М. Белбин // Эффективный менеджер: взгляды и иллюстрации. — Жуковский: МЦДО ЛИНК, 1997.
4. Гайдар К.М. Динамика субъектного развития студенческой группы в период обучения в вузе: дис. ... канд. психол. наук: [спец.] 19.00.05 “Социальная психология” / К. М. Гайдар. – Курск, 1994. – 151 с.
5. Джемгаров Т.Т. Психологическая систематика видов спорта и соревновательных упражнений / Т.Т. Джемгаров // Психология и современный спорт : междунар. сб. науч. трудов по психологии спорта / Сост. А.В. Родионов, Н.А. Худадов. – М.:Физкультура и спорт, 1982. – 224 с.
6. Журавлев А.Л. Психология коллективного субъекта / А.Л. Журавлев // Психология индивидуального и группового субъекта / под ред. А.В. Брушлинского, М.И. Воловиковой. – М., 2002. – С. 51 – 81.
7. Колосов А.Б. Психометрична адаптація опитувальника групової ефективності спортивної команди / А.Б. Колосов, С.М. Войтенко // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту: наук. – теорет. журнал. – К. – 2014. – № 32 (4). – С. 46 – 51.
8. Уэйнберг Р.С. Основы психологии спорта и физической культуры / Р.С. Уэйнберг, Д. Гоулд – К.: Олимп. лит. 1998. – 336 с.
9. Чернышев А.С. Аппаратурные методики психологической диагностики группы в совместной деятельности / А.С. Чернышев, Ю.А. Лунев, С.В. Сарычев. – М.: Институт психологии РАН, 2005. – 189 с.
10. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. / A. Bandura, – New York: Freeman and Company. – 1997.

